

DVASINGUMAS IR PEDAGOGIKA

Pedagogiką studijuoja Lietuvoje tūkstančiai žmonių. Bet pedagogika kaip mokslas apie asmenybės bei individualybės ugdymo dėsningumus šiandien reikalauja kardinalių permainų.

Kaip žinia, ugdymas sovietiniais metais buvo nudvasintas. Todėl dabar, atkūrus demokratinę nepriklausomą Lietuvą, pirmiausia ir aktualizuotinas dvasingumas, kuris iš esmės turi keisti pedagogikos mokslo sampratą ir jo metodologiją.

Kokią didelę reikšmę lietuvių tautai turi dvasingumas, rodo tai, kad Lietuva, per šimtą metų būdama Rusijos imperijos pavergta, kelis kartus siekė nesėkmingai išsivaduoti vien politinės kovos keliu, ir tik dvasingumas šioje kovoje lėmė sėkmę, tik „vargo mokykla“, knygnešių dvasinė stiprybė, tik „Aušra“ ir „Varpas“ padėjo atvesti Lietuvą į 1918-ųjų vasario 16-tą. Reikia manyti, kad ir mūsų laikais Lietuvos žmonių būtent dvasingumas buvo ta didžiausia jėga atkuriant nepriklausomą demokratinę valstybę. Šiandien mūsų mokykla turi aiškiai matyti tai, kad ne vien atkurti, bet ir įtvirtinti Lietuvos nepriklausomybę galima tik išugdžius dvasinę jaunąją kartą.

Kalbant apie dvasingumą, tenka bent trumpai pakomentuoti sąvokas: žmogus, asmenybė, individualybė, dorovingumas, kūrybingumas, tautiškumas ir, pagaliau, dvasingumas.

Žmogus yra pirmiausia biologinė būtybė, labai sudėtingas tvarinys, kurį įvairiais aspektais tiria anatomija, fiziologija, filosofija, psichologija, logika, sociologija ir kiti mokslai. Pedagogikai žmogus yra ugdymo – mokymo, auklėjimo bei lavinimo objektas, o kartu ir – subjektas, kai turima galvoje jo saviugdą, ugdomoji veikla bei elgesys, jo vidinė saviraiška ugdymo procese, jo gyvensena ir elgesys pagal savo prigimtį.

Asmenybės apibrėžimų labai daug. Vieni tvirtina, kad tai žmogus kaip visuomenės produktas, kiti – kad tai žmogus, turintis intelektą, jausmus bei valią, treči – kad tai žmogus, gebantis dirbti, bendrauti, pažinti, kurti, dar kiti – kad tai žmogus kaip visuomenės atstovas, kaip asmenybė su savo struktūra: kryptingumu, gebėjimais, motorika, tipiškumu, meistriškumu bei afektais. laikantis pastarojo požiūrio, kai kurie komponentai, pvz., jausmai, idealai, verty-

binės orientacijos, motyvai, gebėjimai, kryptingumas ir pan. ypač pabrėžiami interpretuojant ir dvasingumo kategoriją.

Asmenybė parodo, kas yra bendra žmonėms kaip visuomenės nariams, o individualybė, – kas žmogų skiria vieną nuo kito.

Bene didžiausios įtakos žmogaus dvasingumui turi dorovingumas, dorovė. Dorovė (pranc. morale) yra visuma normų, principų bei taisyklių, kurios nu-stato žmogaus pareigas bei elgesį visuomenėje, jo pareigas bei elgesį kitų žmo-nių atžvilgiu. T.y. vieną iš pagrindinių visuomenės sąmonės formų. Nuo kitų socialinių elgesio reguliatorių (teisinių, ekonominių, ekologinių ir kt.) dorovė skiriasi tuo, kad ji daugiausia remiasi žmogaus sąžine, bendražmogiškuoju hu-maniškumu.

Dorovinio auklėjimo metu ugdomi tokie asmenybės struktūros dvasiniai komponentai, kaip įsitikinimai, pažiūros ir pasaulėžiūra, elgesio mokėjimai bei įgūdžiai, vertybinės orientacijos bei nuostatos, charakteris, valia, apskritai kryptingumas ir kt.

Kiekviena epocha turi savus dorovės vertinimo kriterijus. Antai viduram-žiais aukščiausia dorove buvo laikoma pasirengimas pomirtiniam gyvenimui, kūno marinimas. Renesanse į pirmą vietą iškeliamas žmogiškasis gyvenimas ir kūno grožis, žmogaus kultas, komunistinė moralė rėmėsi klasiniais interesais, postkomunistinė – grįžta prie bendražmogiškųjų idealų ir t.t.

Dvasingumui svarbios sąvokos ir kūrybingumas, kūryba. Šias sąvokas irgi savaip apibrėžia filosofija, sociologija, psichologija bei kiti mokslai. Pedagogi-kai svarbu tai, kad mokytojo veikla kuria naujas dvasines vertybes, kuria mo-kinį kaip asmenybę ir individualybę, unikalią, originalią, nepakartojamą individualybę.

Kūrybingam mokytojui svarbiausia, kad jis pedagoginėje veikloje matytų problemas, kad jis galėtų kurti problemines situacijas ir kūrybiškai ieškotų kelių joms išspręsti, kad galėtų kūrybiškai pasinaudoti savo ir kitų mokytojų patirtimi, moksliskai tyrinėtų pedagoginę veiklą ir praktiskai naudotųsi tyri-mo rezultatais.

Kūrybingam mokytojui būdingi tokie bruožai, kaip akylumas, pastabumas, dėmesingumas darbe, gebėjimas abstrakčiai ir asociatyviai mąstyti, rasti analogijas, orientuotis probleminėse pedagoginėse situacijose. Ne antraeilės reikš-mės turi ir mąstymo lankstumas, vertybinės orientacijos ir kt. Turėdamas

aitinkamų bruožų kompleksą, dvasingas mokytojas sugeba rezultatyviai kurti tiek klasėje, tiek ir užklasiniėje veikloje.

Norint išugdyti mokinio kūrybingumą kaip jo dvasingumo kokybinę išraišką, būtina suformuoti jo nekonformiškumą, savarankiškumą, pažintinį aktyvumą bei teigiamą, argumentuotą priešiškiškumą cenzūrai, perdėtai kontrolei ir globai, autoritarizmui.

Ir mokytojo, ir mokinio dvasingai asmenybei šiandien ypač svarbus tautiškumo bruožas. Šiandieną Lietuvos mokyklai reikia mokytojo, kuris galėtų išugdyti savo auklėtinių tautinę kultūrą, derintų ugdymo turinį su aplinka, su savo kraštu, su Lietuva, puoselėtų tautines tradicijas, tautos poreikius, demokratizuotų, humanizuotų ir laisvo pasirinkimo pamatu diferencijuotų ugdymo procesą, kūrybiškai ugdytų mokiniams tautinės visumos vaizdą, formuotų jų nacionalinę savimonę, kad tautinis pobūdis būtų suteiktas ne tik gimtajai kalbai, literatūrai, istorijai, geografijai, bet ir kitoms mokomosios disciplinoms, visam ugdymo turiniui.

Mokyklos nacionalumą užtikrina ne tik tai, kad mokomosios disciplinos dėstomos gimtąja kalba, bet ir jų pagrįstumas tautine kultūra, mokinių tautinių jausmų ugdymas, tautinės kultūros sąsaja su pasauline kultūra.

Įvairiais aspektais galima būtų interpretuoti ir sąvoką dvasingumas. Metaforiniu požiūriu sąvokos dvasia, dvasingumas siekia Senovės Graikijos filosofų sąvokas logos, nus, pneuma. Hebrajų kalboje žodis Ruah irgi reiškia dvasią, kvapą, Dievo įkvėptą gyvybės šaltinį. Platonas, kuriam priklauso koncepcija apie dievišką pasaulio Kūrėją, dvasią pradėjo aiškinti idealistiškai. O jau viduramžių monoteistai dvasią supranta kaip absoliutą, kaip Dievą. Francūzų materialistai dvasią aiškina kaip protą, kaip mąstymą. Hegelis išskyrė subjektyvią, objektyvią ir absoliučią dvasią. Įvairių pozicijų laikėsi naujausių laikų mąstytojai – idealistai, materialistai, dualistai, pliuralistai, spiritualistai.

Lietuvos filosofas ir pedagogas St.Šalkauskis nurodė, kad dvasingumo pamatą sudaro Dievas, kurio substancija yra gėris, tobulumas, gilumas. Pedagogikos tikslas ir esąs ruošti žmogų santykiavimui su Dievu.

Šių dienų lietuvių pedagogas prof. L.Jovaiša sako, kad „moralistams dvasingumas – tai dorovinis gyvenimas, humanistams - literatūra, menas, mokslas ir gražūs žmonių santykiai, psychologams – valios savybės...“, o kalbant „krikščionybės terminais, tai dvasingumas yra dievybės atspindys žmoguje“ /3/.

○ kas yra dvasingumas pedagogui?

Pedagogas dvasingumo ieško mokytojo profesiogramoje, jo asmenybės bei individualybės bruožuose ir savybėse. Čia pirmiausia reikšmingas profesinis kryptingumas, t.y. kilnus gyvenimo tikslas, aukštos kultūros poreikis, humaniški interesai, kilnūs idealai, teisinga dorovinė bei vertybinė orientacija, įsitikinimai kaip įsisąmoninti poreikiai, kurie atspindi būties sampratą, sudaro idėjinių, filosofinių, estetinių, mokslinių bei kitų pažiūrų sistemą, formuoja tų pažiūrų visumą – pasaulėžiūrą.

Šiame aptarime neiškeliamas teistinis komponentas, nes ir ateistas gali būti dvasingas, ir teistas – neturėti pakankamai dvasingumo. Mokytojo dvasingumui ypač svarbus tautinis mentalitetas ir tautinė savimonė, meilės, švelnumo jausmas, gerumas, šventumas dorumo, teisingumo, garbingumo bei kilnumo prasme, taip pat ir religingumas, jeigu jis yra tikras, nefasadinis, jeigu jis nėra tik poza.

Pedagogo dvasingumui nesvetimi ir organizaciniai mokėjimai, padedantys nustatyti auklėtinių psichinę būseną, suprasti jų poelgius, komunikaciniai mokėjimai, kuriais vadovaujantis konstruojami pedagoginio proceso dalyvių gražūs santykiai, ugdomos simpatijos, prielankumas vienių kitiems, gėris, grožis, dvasinis gilumas, tobulumas.

Tuo būdu, pedagoginiu požiūriu dvasingumas yra žmogaus taurių psichinių jėgų gausumas ir gyvybingumas, kuris padeda ugdyti asmenybės bei individualybės struktūros tokius komponentus: tautinė savimonė, kultūra ir humaniškumas, religingumas, dorovinė ir vertybinė orientacija, gėris, dvasinis kilnumas ir tobulumas, įsitikinimai, psichinės savybės ir bruožai, kurie kaip vidinė paslaptinga šviesa persmelkia visą žmogaus elgesį, veiklą, mąstymą ir jausmus.

Pedagogikos mokslas, nagrinėdamas dvasingumo ugdymo dėsningumus, šiandien susiduria su daugeliu socialinių problemų.

Pirmiausia pasakytina, kad sovietiniais metais Lietuvoje daugiausia dėmesio buvo skiriama ne dvasingumui, o daiktams. Todėl šiandien būtina pervertinti daiktus, reiškinius, procesus, taip pat idėjas bei normas. Būtina atsisakyti daiktų kulto ir rasti kriterijus bendražmogiškosioms vertybėms įkainoti.

Pedagogikai iškyla taip pat mokymo kokybės ir dvasingumo santykio problema, t.y. ar galima būti geru, pažangiu mokiniu, geru mokytoju ir kartu – nedvasinga asmenybe? Ir – atvirkščiai.

Turbūt negalima prieštarauti, kad žmogus daugiausia yra toks, kokios sąlygos jį supa. Toks jo ir dvasingumas. Deja, mokymo turinys, kuris irgi priskirtinas prie sąlygų, nebuvo labai palankus dvasingumui ugdyti. Vadinas, reikia pakeisti mokymo turinio dokumentus – mokymo planus, programas, vadovėlius bei kitas mokymo priemones, pagaliau reikia reformuoti ir mokytojo parengimą, jo perkvalifikavimą. Bet kaip tai padaryti greitai ir kokybiškai, jeigu nėra pakankamai ne tik intelektualinių jėgų, bet ir materialinių išteklių?

Dvasingumas ir religija – artimos sąvokos. O religijų yra įvairių. Tad kyla klausimas, ar viena kitai neprieštarauja religijos, ugdydamos žmogaus dvasingumą. O gal galima sukurti universalią, kosmopolitinę religiją? Tuomet ar būtų galima ugdyti žmogaus tautiškumą, taikant kosmopolitinę, sakysim Ramakrišnos, religiją? Ir apskritai, kiek religija yra peržengusi tautines ribas?

Per penkiasdešimt pastarųjų metų Lietuvos kelios jaunosios kartos buvo maitinamos stalinizmo ideologija, demagogija, melu, buvo prarandami tautos ryšiai su istorija ir tradicijomis, daugelis žmonių siekė prisitaikyti ir kaip nors išlikti... Tad kaip dabar jaunajai kartai atgauti dvasingumą, tautinę individualybę, tiek ilgai buvus mankurto būsenoje? Kaip tai atgauti, jeigu šiandien yra dar tiek daug anomalijų visuomenėje? Per kiek generacijų bus galima atgauti dvasingumą? Ar ilgai vedžios Mozė lietuvių tautą po dykumas?

Kaip žinia, dabar masiškai atstatomi kryžiai, kiekvienoje pakampėje laikomos šventos mišios, kiekviena skiautė šventinama kaip vėliava! Ar tai nuoširdu ir tikra?! Ar tai padeda ugdyti tikrą dvasingumą? O bažnyčios ir valstybės santykių suaktyvėjimas ar kartais nėra paprastas diplomatinis, pragmatinis žestas?

Kyla ir tokios problemos: koks yra pedagogikos mokslo vaidmuo ugdamant pedagoginio proceso dalyvių dvasingumą, jeigu tas mokslas neturi pakankamai aukšto prestižo tiek tarp kitų mokslų, tiek ir ugdymo praktikoje, tuo labiau, kad ilgus dešimtmečius jis buvo totalitarinio partokratinio ugdymo teorija ir pamatas; ar mūsų mokytojai šiandien patys yra pakankamai dvasingi, kad galėtų ugdyti kitų, savo mokinių dvasingumą? Ar įmanoma ugdyti jaunosios kartos dvasingumą be religijos pagalbos? Ar visi ateistai yra nedvasingos būtybės, o teistai – dvasingos? Ką labiausiai turi tobulinti ugdymas: protą, kūną ar dvasią? Ir apskritai, ar galima priešpastatyti šias sąvokas? Ugdamą dvasingumą susiduriama ne tik su objektais, kurie šildo sielą, bet ir su tokiais da-

lykais, kurie suteikia skausmo, nusivylimo, liūdesio. Tad kaip turi derinti šias alternatyvas pedagogika?

Sėkmingai spręsti dvasingumo problemas mūsų visuomenėje bus galima tik pedagogikos mokslo pagalba. Ji, kaip sakyta, dabar studijuoja tūkstančiai žmonių. Deja, būsimiesiems mokytojams ir auklėtojams aukštosiose mokyklose šiam mokslui skiriama mažai laiko ir dėmesio. Turbūt nėra pasaulyje nė vienos kultūringos valstybės, kur būsimieji pedagogai gautų tokius pedagogikos trupinius, kaip mūsų, pavyzdžiui, Vilniaus universitete. Keista, kad Kultūros ir švietimo ministerija leidžia dirbti pedagoginį darbą pedagogiškai neparengtiems mokytojams. Bet tai kita, labai plati ir aktuali problema – pedagoginių kadru rengimo problema.

* * *

1. Bukontas A. Dvasinė laisvė – tai budėjimas // Literatūra ir menas. – 1990m., rugsėjo 15.
2. Genienė V. Indiškios dvasios šviesa // Respublika. – 1990m. rugsėjo 19.
3. Jovaiša L. Dvasingumas // Tėvynės šviesa. – 1990m. birželio 14.
4. Maccina A. Pedagoginiai raštai. – K., 1990.
5. Platonas. Valstybė. – V., 1981.
6. Stundžėnienė G. Tradicijos – dvasingumui // Tėvynės šviesa. – 1991m. vasario 17.
7. Šalkauskis St. Lietuvių tauta ir jos ugdymas. – K., 1933.
8. Tautinė mokykla. I. Mokyklų tipų koncepcijų projektai. – K., 1989; II. Ugdymo turinio koncepcijų projektai. – K., 1990.
9. Vieniybė ir dvasingumas. Pokalbis su kardinolu Vincentu Sladkevičiumi // Gimtasis kraštas. – 1990m. birželio 28 – liepos 4.